

Газуда Л. М.

*доктор економічних наук,
професор кафедри економіки підприємства
Ужгородського національного університету*

Герцег В. А.

*аспірант кафедри економіки підприємства
Ужгородського національного університету*

Gazuda L. M.

*Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of Economy of enterprise Department
Uzhgorod National University*

Hertseh V. A.

*PhD student of economic faculty
Economy of enterprise Department
Uzhgorod National University*

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

INTERNATIONAL EXPERIENCE IN PROVIDING DEVELOPMENT OF RURAL TERRITORIES

Анотація. Узагальнено міжнародний досвід розвитку сільських територій для виявлення можливостей його використання в Україні. Досліджено основні принципи управління та методології реалізації програм розвитку сільських територій у США, країнах ЄС, Білорусії, Китаї. Окреслено перспективні напрями забезпечення розвитку сільських територій України.

Ключові слова: міжнародний досвід, розвиток, сільські території, програма, стратегія, дорадча служба, сталий розвиток.

Постановка проблеми. Проблеми соціально-економічного розвитку сільських територій залишаються актуальними як для України, так і для багатьох інших країн світу, де спостерігається диференціація розвитку міст і сіл. Нині політика розвитку сільських територій виступає для нашої держави загальноєвропейським пріоритетом, передусім в умовах активізації євроінтеграційних процесів, що зумовлює потребу адаптації моделі цього розвитку до світових стандартів.

Виникає необхідність визначення стану розвитку сільських територій України, що потребує інтегрованого галузево-територіального підходу. Національна політика досліджуваного розвитку повинна будуватися, спираючись на наукову базу та досвід розвинутих країн. Запозичення досвіду розвинутих країн дасть змогу наблизити українську політику щодо розбудови сільської місцевості до світових стандартів, а також реалізувати державну підтримку та запровадження цільових державних програм і стратегій, спрямованих на забезпечення розвитку сільських територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питання міжнародного досвіду забезпечення розвитку сільських територій займалися такі вчені-економісти, як: В. Бечко, А. Ключник, О. Прокопчук, А. Селищев, Т. Сокольська, Д. Солонько, Ю. Улянич, В. Чемерис, О. Онищенко, О. Павлов, Г. Черевко та ін.

Мета статті полягає в узагальненні зарубіжного досвіду розвитку сільських територій для окреслення можливостей його використання в Україні та її регіонах, обґрунтуванні перспективних напрямів інституційного забезпечення зазначеного розвитку.

Вклад основного матеріалу дослідження. Основною метою та рушійною силою будь-якої діяльності є

людські потреби та сама людина як така, тому в центрі сільського розвитку повинні стояти сільські жителі, які прагнуть підвищити якість власного життєзабезпечення та майбутніх поколінь. Тобто інтегруючим чинником соціально-економічного розвитку вважається соціум у різних формах взаємодії з певною територіальною належністю, умовами життєдіяльності, культурою та світобаченням – людиноцентричний підхід.

Для України концепція сільського розвитку передбачає переважно аграрний розвиток та акцентування уваги на сільськогосподарському виробництві, оскільки частка сільського господарства, за статистичними даними, станом на 2016 р. становить 12% у ВВП України [14, с. 20]. Зазначена концепція спричинює деградацію інших видів економічної діяльності: сільського туризму, сфери послуг, побутового обслуговування тощо.

Сучасні механізми розвитку сільських територій в Україні мають певні протиріччя. З одного боку, вважається позитивним для цього розвитку формування територіальних механізмів управління сільськими територіями, укрупнення ресурсів та концентрація місцевих органів влади на конкретній проблемі розвитку регіону, а з іншого боку, такі механізми обмежують прагнення центральних органів влади втручатися у розвиток сільських територій та вирішувати проблеми місцевого характеру. Виникає потреба у створенні на основі врахування міжнародного досвіду такого механізму, що сприятиме формуванню ефективного середовища для досягнення високих темпів сільського розвитку.

Національна політика розвитку сільських територій повинна будуватися, спираючись на наукову базу, яка, своєю чергою, зорієнтована на дотримання певних норм і вимог, що вже сформовані в більшості розвинутих країн.

Дослідженням виявлено, що у забезпеченні розвитку сільських територій США домінують принципи невтручання (деякою мірою опосередкованого втручання) держави в регулювання розвитку сільських територій (як і в інших сферах політики розвитку). У цій країні домінує ідеологія, за якої нормальним вважається ситуація, коли сільські жителі самі і переважно власними ресурсами розвивають свою територію за контролю і переважно консультативно-інформаційної допомоги держави. Головним механізмом стимулювання розвитку та поширення інновацій у сільських територіях США є спеціалізована консалтингова структура Extension (далі – «Екстеншен», або дорадча служба). Від початку існування у США цієї системи під дорадчою службою, або «Екстеншен», розуміли систему, діяльність якої спрямована на поширення знань від наукових установ, передусім університетів, до широких мас сільського населення. Цей процес, безумовно, вимагав розширення діяльності університетів в організаційному плані, створення в районах представництв університету у вигляді агентств, виїздів працівників закладу на місця тощо. Внаслідок цієї діяльності всі жителі США знають про існування «Екстеншен», прекрасно розуміють і поважають те, чим займається дорадча служба [9, с. 9].

Основними напрямками численних заходів підтримки розвитку сільських територій у США є: економічний розвиток цих територій, стимулювання створення та розвитку бізнесу; розвиток інфраструктури (житлові програми, водопостачання, електроенергія, ширококомунікаційні мережі, телемедицина та ін.); підтримка людського капіталу, включаючи розвиток системи освіти, професійної підготовки, охорони здоров'я, житлово-комунального господарства і т. д.); боротьба з бідністю (реалізація програм допомоги незаможним).

У країнах Європейського Союзу розвиток сільських територій забезпечує належний рівень життя їх мешканців, а економічні аспекти життєдіяльності європейського села відзначаються багатофункціональністю та сталим зростанням. Напрями забезпечення розвитку села зафіксовано в рамках Спільної аграрної політики (САП), складовою частиною якої є сталий розвиток. Основними цілями САП визначено [2, с. 2]:

- підвищення продуктивності виробництва сільськогосподарської продукції за рахунок стимулювання технічного прогресу, забезпечення раціонального розвитку аграрного виробництва та оптимального використання факторів виробництва, а саме праці;

- забезпечення справедливих стандартів життя сільського населення шляхом збільшення доходів осіб, зайнятих у сільському господарстві;

- стабілізацію ринків;

- забезпечення продовольчої безпеки;

- забезпечення формування прийнятної для споживачів цінової політики.

Досягнення поставлених цілей забезпечувалося визначенням базових принципів функціонування САП, якими є [2, с. 3]:

- вільний рух товарів усередині ЄС та спільні ціни для одних і тих самих товарів;

- спільність переваг, що передбачало надання переваги товарам, виробленим на внутрішньому ринку, над імпортованою продукцією;

- спільна фінансова відповідальність за ринкову та цінову політику ЄС.

На національному та регіональному рівнях ЄС паралельно існує кілька концепцій (підходів), з яких можна чітко виокремити три концепції розвитку сільських територій, а саме [7]:

- концепція, яка ідентифікує сільський розвиток із загальною модернізацією сільського господарства та агропродовольчого комплексу. Ця концепція приймає за основу розвиток сектора (галузева модель). У рамках цієї моделі не враховуються особливості місцевого розвитку, сільського розвитку і ще меншою мірою – відмінності між окремими сільськими територіями;

- концепція, яка пов'язує сільський розвиток винятково зі зменшенням відмінностей між найбільш відсталими сільськими районами та іншими секторами економіки (концепція зближення, перерозподільча модель). У цій моделі акцентується увага на потребах розвитку найбільш відсталих районів, що досягається через розроблення цільової політики стосовно цих районів. Зазначене передбачає розвиток, насамперед, традиційних галузей (агротуризм, сільський туризм, переробка сільськогосподарської продукції в самих господарствах тощо);

- концепція, яка ідентифікує сільський розвиток із розвитком сільських районів у цілому шляхом використання всіх ресурсів, які знаходяться на їх території (людських, фізичних, природних, ландшафтних та ін.), та інтеграції між усіма компонентами та галузями на місцевому рівні. Ця концепція використовує можливості території в найбільш ширшому її розумінні (територіальна модель).

Для Словаччини характерним є підтримка сільського туризму як альтернативи розвитку сільського господарства й сільських територій. У здійсненні переважної більшості туристичних проєктів задіяна значна частка державних коштів. За рахунок сільського туризму створюються умови забезпечення багатофункціональності словацького села, фінансові й організаційні аспекти дотримання принципів його сталого розвитку.

У Польщі вжито низку заходів, спрямованих на розвиток сільських територій, які включають у себе не лише аграрну політику, а й туристичну діяльність, забезпечення сільських територій дорогами, органічне виробництво екологічно чистої продукції, екологічні технології утилізації відходів, відновлення природних ресурсів, збереження культурної спадщини та національних традицій.

У цій країні створено кілька державних інституцій, які адмініструють розвиток аграрного сектору і сільських територій (чого поки що немає в Україні). Зокрема, Агенція реструктуризації і модернізації сільського господарства відповідає за ефективне використання коштів на ці цілі.

Важливим напрямом діяльності урядів розвинутих країн у досліджуваній сфері є залучення молоді до розвитку сільського господарства на селі за допомогою спеціально розроблених програм. У Франції молоді люди, які представили проєкт розвитку господарства, можуть отримати дотацію на поселення, розмір якої залежить від зони останнього, спеціальні довгострокові займи зі знижкою, підвищують кваліфікацію за рахунок спеціальних фондів.

У Франції найактивніша участь сільського населення спостерігається в системі його соціального захисту, яка об'єднує всі верстви сільських мешканців і складається із сільськогосподарського режиму для аграріїв (фермерів та працівників сільського господарства, кооперативних підприємств) і не аграріїв (комерсантів та ремісників із сільської місцевості) та управляється єдиним органом – Аграрною соціальною взаємодопомогою (Mutualité Sociale Agricole) [4, с. 20]. Масштабна інформаційно-консультативна діяльність є важливим чинником забезпечення підтримки процесів безпеки та сталого розвитку. У більшості країн Європи на початку XXI ст. дорадчі служби (Advisory Service) функціонують як результат приватної ініціативи (за принципом «знизу-вверх») і лише

підтримуються відповідними бюджетними програмами [16, с. 62].

У Данії сільськогосподарські дорадчі служби функціонують при асоціаціях фермерів на основі кооперативного принципу. Надання послуг складається з двох рівнів: національний центр обслуговує локальні центри, які, своєю чергою, обслуговують фермерів. Система дорадництва лише 10% свого бюджету покриває державними субсидіями. Організація послуг є неприбутковою: рівень їх вартості врівноважений, відповідно до собівартості. Система дорадництва в Данії охоплює близько 80% ринку дорадчих послуг і передбачає надання бухгалтерських консультацій та ведення рахунків, аналіз ґрунтів, планування полів, добрив та захисту рослин, облік надоїв молока, аналіз фуражу, планування кормів, розроблення комп'ютерних програм.

У Великобританії система інформаційно-консультаційного обслуговування сільськогосподарських товаровиробників побудована на засадах державно-приватного партнерства. У приватному секторі консультаційну діяльність надають близько 70 тис. осіб. На замовлення уряду надаються безкоштовні консультації для фермерів за такими напрямками, як контроль над забрудненням середовища, охорона природи, оптимальне застосування органічних і мінеральних добрив для збереження джерел питної води [13].

Державна політика забезпечення економічної безпеки передбачає подолання депресивного стану сільських територій, що характеризуються катастрофічно незадовільними умовами проживання та породжують інтенсивні міграційні процеси. Для цього в сусідній Білорусії передбачено розвиток спеціалізованих агромістечок – зразкових в усіх відношеннях поселень, які рівномірно розподілені по регіонах держави. Здебільшого вони створюються в адміністративних центрах сільських рад, в яких проживає більша кількість населення та зосереджені основні об'єкти соціально-економічної інфраструктури. Такий підхід забезпечує оптимізацію сільського розселення, зменшує радіус його обслуговування установами та організаціями соціальної інфраструктури, підвищує рівень якості життя та формує передумови для поліпшення демографічної ситуації [5, с. 234].

Заслугує на увагу досвід диверсифікації сільської економіки Китаю. У результаті проведеної аграрної реформи сільська економіка країни отримала відчутний імпульс для економічного розвитку, основу якого сформували сільські промисли та ремесла. Для запобігання масовій міграції сільського населення до урбанізованих територій було розроблено стратегію стимулювання розвитку малого та середнього підприємництва на засадах різних форм власності. Якщо на початку процесу становлення реформованої сільської економіки вона, головним чином, була орієнтована на самозабезпечення, то згодом почала виконувати функції національного та глобального масштабів, що дало змогу акумулювати ресурси для подолання просторово-регіональних диспропорцій [12].

Для України запозичення міжнародного досвіду сприяло б вирішенню питань забезпечення розвитку сільських

територій як на регіональному, так і на державному рівні. На основі проаналізованих вище аспектів розвитку провідних економічно розвинутих країн світу можна виокремити для України кілька перспективних напрямів інституційного забезпечення розвитку територій сільської місцевості. Зокрема:

- створення дієвої мережі дорадчих служб на сільських територіях, які б здійснювали роботу із сільською молоддю у співпраці з працівниками райцентрів зайнятості, займалися організацією семінарів та тренінгів, а також з уповноваженими по роботі з молоддю в кожній сільській раді. Це наповнило б їх роботу конкретним змістом, а молодим людям одержані знання не тільки допомогатимуть самоутверджуватися у житті, а й приносять користь громадам;

- надання суб'єктам програм права з переліку напрямів у рамках єдиної політики або програм різних відомств вибирати ті, які найбільш сприятимуть розвитку сільських територій конкретного регіону;

- надання органам місцевого самоврядування не тільки широких прав із реалізації програм розвитку сільських територій, а й адекватної фінансової підтримки за допомогою використання комплексу фінансових інструментів: прямих платежів населенню, програми грантової підтримки, кредити, гарантії за кредитами, податкові пільги, технічна допомога з чітким зазначенням умов їх застосування;

- гармонійне поєднання механізмів управління органами місцевої влади з механізмами державного управління, тобто надання певної самостійності територіальним громадам у забезпеченні надання якісних та доступних комунальних, у тому числі адміністративних, послуг, становленні інститутів демократії, задоволенні інтересів громадян у всіх сферах діяльності на відповідній території, але за підтримки та узгодження з інтересами держави.

Висновки. Поглибленого обґрунтування потребують наукові підходи до визначення сутності, чинників та регуляторів розвитку сільських територій, організаційно-економічних відносин для ефективного функціонування, дієвого управління, формування концептуальних основ на перспективу, поліпшення інвестиційної привабливості, стимулювання інноваційної діяльності та державної підтримки депресивних регіонів.

Управління розвитком сільських територій повинно базуватися на таких принципах: діалектичній єдності всіх складових елементів системи (управлінських, економічних, соціальних, екологічних), пізнання та всебічного використання в господарській практиці об'єктивних законів природи, аналізу та синтезу концептуальних основ розвитку сільських територій України та економічно розвинутих країн.

Інноваційні ідеї щодо забезпечення соціально-економічного розвитку сільських територій повинні імплементуватися не тільки в державні програми та стратегії, а й у механізми їх реалізації як на макро-, так і на мікрорівні. Для цього необхідно здійснювати моніторинг формування та реалізації державних стратегій розвитку сільських територій, використання сучасних концепцій.

Список використаних джерел:

1. Studies on the Agricultural and Food Sector in Central and Eastern Europe. Edited by Leibniz Institute of Agricultural Development in Central and Eastern Europe IAMO. 2009. Volume 49. URL: <http://econpapers.repec.org/bookchap/zbwiamost/49.htm>.
2. Вінська О.Й. Особливості сучасного стану реалізації Спільної аграрної політики Європейського Союзу. Економічний простір. 2010. № 40. С. 5–19.
3. Гром'як Д.М. Соціально-економічні засади комплексного розвитку сільських територій. Міжнародна Інтернет-конференція «Актуальні проблеми економіки, обліку та менеджменту». URL: http://www.viem.edu.ua/konf_V4_1/art.php?id=0606.

4. Ключник А.В. Європейський досвід розвитку сільських територій. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток менеджменту виробничої сфери в умовах глобалізації». Вісник НУК. 2011.
5. Ключник А.В. Формування та розвиток економічного потенціалу сільських територій України : монографія. Миколаїв: Дизайн та поліграфія, 2011. 468 с.
6. Коваленко О.В. Ефективність використання ресурсного потенціалу підприємств. Вісник аграрної науки. 2008. № 7. С. 70–72.
7. Колесников В.І. Світовий досвід розвитку сільських територій. Ефективна економіка. 2014. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2956>.
8. Пантелеєва О.И. Особенности реализации программ развития сельских территорий в США и странах Евросоюза. Международный сельскохозяйственный журнал. 2010. № 4. С. 9–10.
9. Недбалюк О. Програми розвитку сільської місцевості як теорія, методологія і практика діяльності дорадчих служб у США. Вінниця: Поділля-2000, 2005. 160 с.
10. Поленкова М.В. Концепція сільського розвитку як основа підвищення якості життя сільського населення. Економіка і регіон. 2015. № 1. С. 102–108.
11. Проект Єдиної комплексної стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015–2020 роки / Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL: <http://minagro.gov.ua/system/files>.
12. Селищев А.С., Селищев Н.А. Китайская экономика в XXI веке. СПб., 2004. 240 с.
13. Сільськогосподарське дорадництво у світі. URL: <http://www.dorada.org.ua/nadopomogu-doradniku/silskogospodarske-doradnistvo-u-sviti.html>.
14. Статистичний збірник «Україна в цифрах» 2016 / Державна служба статистики України / за ред. І.С. Вернера; відп. за вип. О.А. Вишнеvsька. К., 2017. 240 с. URL: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm.
15. Українська енциклопедія. URL: <http://www.ukr.vipreshebnik.ru/entsiklopediya.html>.
16. Чемерис В.А., Соломонко Д.О. Розвиток регіональної системи сільськогосподарського дорадництва в контексті реалізації конкурентних переваг галузей тваринництва. Збірник наукових праць ВНАУ. Економічні науки. 2012. № 1(56). Т. 4. С. 61–67.
17. Шубравська О.В. Сталий економічний розвиток: поняття і напрям досліджень. Економіка України. 2005. № 1.

Аннотация. Обобщен международный опыт развития сельских территорий для изучения возможностей его использования в Украине. Исследованы основные принципы управления и методологии реализации программ развития сельских территорий в США, странах ЕС, Белоруссии, Китае. Определены перспективные направления обеспечения развития сельских территорий для Украины.

Ключевые слова: международный опыт, развитие, сельские территории, программа, стратегия, совещательная служба, устойчивое развитие.

Summary. In this work have been analysed international experience to the development of rural territories, by lineation of possibilities using it in Ukraine. There are investigational main principles of management and methodology of implementation the programs to the development of rural territories in the USA, countries of EU, Belarus, China. There are certain for Ukraine perspective directions of infrastructural providing to the development of rural territories.

Key words: infrastructural development, rural territories, strategy, international experience, infrastructural development, rural territories, program, strategy, deliberative service, steady development.